

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Orhan Pamuk: kitoniškos būties paveikslas

2013-09-02

ŽURNALAS: KNYGŲ AIDAI

TEMA: Turkų literatūra

AUTORIUS: Dalia Zabielaite

DATA: 2013-09

Orhan Pamuk,

JUODOJI KNYGA,

iš turkų kalbos vertė Galina Miškinienė,

(ser. *Garsiausias XX a. pabaigos knygos*),

Vilnius: Tyto alba, 2005, 504 p., 3000 egz.

Dailininkė Ilona Kukenytė

Orhan Pamuk,

STAMBULAS: PRISIMINIMAI IR MIESTAS,

iš turkų kalbos vertė Justina Pilkauskaitė,

Vilnius: Tyto alba, 2009, 486 p., 2500 egz.

Dizainerė Asta Puikienė

Orhan Pamuk,

NEKALTYBĖS MUZIEJUS,

iš turkų kalbos vertė Justina Pilkauskaitė,

Vilnius: Tyto alba, 2010, 655 p., 2500 egz.

Dailininkė Ilona Kukenytė

Orhan Pamuk,

MANO VARDAS RAUDONA,

iš turkų kalbos vertė Justina Pilkauskaitė-Kariniauskienė,

Vilnius: Tyto alba, 2012, 567 p., 2500 egz.

Dizainerė Asta Puikienė

„Kai kalbu apie rašymą, pirmiausia man į galvą ateina ne romanas, eilėraštis ar literatūros tradicija, o žmogus, kuris eina savo kambarin, sėdasi prie stalo ir būdamas vienas išsižiūri į savo vidų. [...] Rašyti, reiškia šį vidinį žvilgsnį paversti žodžiais, [...] ir tai daryti su kantrybe, atkaklumu ir džiaugsmu.“¹ Taip Nobelio kalboje, pasakytoje 2006 m. gruodžio 7 d. Stokholme, priimdamas šią premiją kalbėjo turkų rašytojas Orhanas Pamukas (g. 1952). Gebėjimą būti vienuolė, įsiklausyti į savo vidų, su

kantrybe ir užsispyrimu rašyti ir šioje veikloje atrasti džiaugsmą – viename interviu rašytojas įvardija kaip jam artimą „klasikinę kūrybos kaip amatininkiškos veiklos sampratą“, kurios, pasak jo, „neturėtų pamiršti ir jaunieji menininkai“². Tokio lėto klasikinio kūrybinio darbo vaisiai stulbinamai dideli: parašyta ir išleista daugiau nei dešimt knygų, kurių nepavadinsi nei plonomis, nei banaliomis. Tai knygos, leidžiančios patirti tikrą literatūros meną, ir padariusios Pamuką vienu garsiausių ne tik turkų, bet ir pasaulio rašytoju. Jau keturios knygos išverstos ir į lietuvių kalbą. Ir tuo reikia džiaugtis, nes jas versti tikrai nėra lengva.

Pirmasis į lietuvių kalbą buvo išverstas vienas ankstyvesnių šio autoriaus romanų *Juodoji knyga*, Stambule pasirodžiusi 1990 m. Lietuviškai ji išleista 2005 m., o 2008 m. – pakartotinis leidimas. Taigi kai 2006 m. tapo Nobelio nominantu, rašytojas lietuvių skaitytojams nebuvo nežinomas, kaip būna ne vienu tokiu atveju: pavyzdžiui, 2012 m. šią premiją pelnė kinų rašytojas Mo Yan (g. 1955), kurio kol kas nieko neturime lietuviškai. 2009 m. lietuviškai buvo išleista Pamuko knyga *Stambulas: prisiminimai ir miestas*. Rašytojo tėvynėje ji pasirodė 2003 m. 2010 m. lietuviškai sulaukėme šio autoriaus ponobelinės knygos *Nekaltybės muziejus*, kuri Turkijoje pasirodė 2008 m. Na, o pernai į lietuvių kalbą išverstas vienas geriausių jo ikinobelinių romanų – 1998 m. baigtas rašyti *Mano vardas Raudona*. Šių vertimų dėka Pamukas tapo vienu geriausiai mums žinomu turkų autoriumi. O jų pažįstame ne tiek ir daug.

Bet pirmiausia pasaulyje rašytoją išgarsino ne Nobelio premija, o kontroversiški jo pasisakymai turkų politikos ir istorijos temomis. Apie juos nemažai rašyta ir lietuviškoje spaudoje. Beveik visi didieji mūsų dienraščiai, publikuodami pranešimus apie šiam turkui skirtą Nobelį, juose minėjo ir jam iškeltą politinę bylą³. Čia nesinorėtų vėl apie ją kalbėti⁴, o labiau norėtųsi išgirsti Pamuko ne viename interviu išsakytą pageidavimą, kad jis būtų vertinamas kaip rašytojas, o ne kaip politikuojantis intelektualas. Viena proga jis pabrėžia, kad, jei jo knygoje ir yra politikos, tai „tik gilesniu kultūriniu lygmeniu“⁵. Kaip Pamukui rašymas, taip skaitytojams jo knygų skaitymas yra vienatvės, kantrybės ir atkaklumo reikalaujantis darbas, leidžiantis patirti ypatingą šio autoriaus talentą, jo gebėjimą kalbėti tokiomis didelėmis temomis, kurių ne kiekvienas pajėgus imtis: apie tautos sielą ir civilizacijos atmintį, ką ypač vertina užsienio kritikai. Apie tai pasakoti ne pramanytus fikcinius dalykus, bet kai ką esminga ir tikra.

Skaitydami lietuviškai išleistas net keturias rašytojo knygas pamatysime, kad Nobelį jis gavo ne vien politiniais sumetimais, kaip kai kas teigia, bet ir už įspūdingai solidžią kūrybą. Kaip teisingai pastebėta, ši premija jam buvo skirta ne už viso gyvenimo nuopelnus, ne kaip išlydėjimas į užtarnautą pensiją, kaip kartais būna skiriama, o kaip „literatūrinės „mados“ šviežienos įvertinimas“⁶. Žodžiui *mada* kabutės čia labai tinka, nes šio autoriaus kuriama literatūra yra ne visai madinga. Kaip tik dėl to įdomi ir vertinga.

Kaip žinia, romanas yra vakarietiškas žanras, atsiradęs XVI a. Europoje, o į Turkiją atkeliavęs apie XIX a. vidurį. Šio žanro atėjimas „į turkų literatūrą suvokiamas kaip dalis vesternizacijos proceso, kuris Turkijoje tebevyksta ir šiomis dienomis“⁷. Pamukas garsėja kaip turkų literatūros sumodernintojas, turkišką romaną pakėlęs į aukštesnį lygį. Pradėjęs naudoti įvairias Vakarų modernaus ir postmodernaus romano technikas, jas susiejęs su rytietiškais elementais, jis atrado savitą būdą rimtai ir esmingai kalbėti

apie minėtas didžiąsias temas. Tuo jis skiriasi nuo vyresnės turkų rašytojų kartos, kurią *The Paris Review* duotame interviu apibūdina kaip „lėkštų realistų“ kartą⁸. Pasak vieno užsienio kritiko, kiekvienas šio autoriaus romanas yra „parašytas skirtingu stiliumi ir net jei čia girdime Jorge Luiso Borgeso, Fiodoro Dostojevskio ar Marcelio Prousto atbalsius, jo kūriniai yra kažkas visiškai nauja“⁹. Atsakydamas tiems, kurie jį kaltina neoriginalumu, rašytojas kalba apie egzistuojantį didįjį kūrybos paradoksą, kurį autobiografiniame *Stambule* nusako taip: „individualumą galime pasiekti tik mėgdžiodami kitus“ (p. 359).

Pamuko romanai yra postmodernūs intertekstai, turiniu ir forma kažkiek susiję su garsiais Vakarų kūriniais. Štai vienas ankstyvesnių jo romanų *Juodoji knyga* seka airių modernisto Jameso Joyce'o *Ulisu*, po to parašytasis *Mano vardas Raudona* – italų postmodernisto Umberto Eco *Rožės vardu*, o vienas naujesnių romanų *Nekaltybės muziejus* – prancūzų modernisto Marcelio Prousto ciklu *Prarasto laiko beieškant*. Čia minėtus autorius sieja tai, kad jų modernia ir postmodernia klasika tapę kūriniai radosi iš tos retos, ne kiekvienam duotos metafizinės tiesoms imlios kūrybinės dvasios *esprit*, apie kurią rašė ir iš kurios įkvėpimo sėmėsi Proustas.

Šios *esprit* įkvėpti Pamuko romanai yra ir kai kas visiškai nauja. Jie įvairios formos ir stiliškos, ir vis kitokio turinio, bet kartu papildantys ir komentuojantys vienas kitą, ką bandysiu parodyti šiame tekste. Parašyti gimtąja turkų kalba. Nors, kaip įsitikini iš rašytojo video bei TV interviu, jis puikiai kalba angliškai, šios kalbos išmokęs prestižiniame amerikiečių *Robert* koledže Stambule. Ne viename interviu jis pabrėžia, kad didžiuojasi, jog rašo turkiškai ir apie Turkiją. O autobiografiniame *Stambule* teigia: „Yra rašytojų, tokių kaip Conradas, Nabokovas, Naipaulas, sėkmingai išmokusių kitą kalbą, pakeitusių pilietybę, palikusių tėvynę, netgi žemyną, perėmusių kitą kultūrą ir netgi įsiliejusių į kitą civilizaciją. Jų meniškos sielos stiprybės sėmėsi iš tremties ar migracijos sunkumų, o man įkvėpimą teikė prisirišimas prie namų, gatvės, miesto, pažįstamų vaizdų“ (p. 14). Tad kokie yra iš prisirišimo prie šaknų, iš tikros kūrybinės dvasios *esprit* gimstantys šio rašytojo romanai?

Tamsaus paslaptingo link

Juodoji knyga yra pirmasis pasaulyje rašytoją išgarsinęs kūrinys. Pamukas jį rašė kelerius metus (1985–1988), kai gyveno Niujorke ir dėstė turkų kalbą Kolumbijos universitete, kur tada dar jo žmona istorikė Aylin T̃reg̃n rašė disertaciją. Kaip tik jai rašytojas dedikavo šią knygą. (Dabar jo gyvenimo draugė yra indų autorė Kiran Desai, 2006 m. pelniusi *Booker* premiją.) Iki šiol rašytojas kasmet vyksta į Niujorką, kur tame pačiame Kolumbijos universitete profesoriauja ir dėsto literatūrą. Kaip viename interviu jis pasakoja, gyvendamas JAV kultūros sostinėje pamatė, koks turtingas yra Vakarų menas. Paradoksalu, bet pažintis su šiuo menu jam leido naujai atrasti savo turkišką kultūrą ir tapatybę. Ir įkvėpė norą parašyti romaną apie gimtąjį Stambulą, kurio ilgėjosi gyvendamas Niujorke.

Apie Stambulą pasakoja visos jo knygos, bent jau tos, kurias turime lietuviškai. Kaip žinia, tai ypatingas miestas. Jame susitinka du žemynai, Europa ir Azija, dvi civilizacijos su jų savita kultūra ir istorija. Ilgą laiką šis miestas buvo galingos Osmanų imperijos sostinė. O dar anksčiau – krikščioniškos Bizantijos civilizacijos sostinė Konstantinopolis (taip šį miestą 324 m. pavadino imperatorius Konstantinas Didysis).

Byrant Osmanų imperijai, 1923 m. Mustafa Kemalio Atatürk (1881–1938) įkūrė Turkijos Respubliką ir jos sostinę iš Stambulo perkėlė į Ankarą – kad naujai kuriamą pasaulietišką, į Vakarų orientuotą valstybę atskirtų nuo jos islamiškos osmaniškos praeities. Autobiografiniame *Stambule* rašytojas sakys: „susikūrus respublikai, po abėcėlės reformos, senoji subtili kultūra buvo nustumta į šoną ir pasmerkta mirti, o jos vietą turėjo užimti europietiška kultūra“ (p. 258). Ši permaina buvo lūžis ne tik turkų valstybės istorijoje, bet ir turkų sąmonėje, lėmęs, kaip savo knygoje parodo rašytojas, turkiško identiteto krizę.

Apie tai pasakoja *Juodoji knyga*. Kurioje, lyg Joyce'o *Ulise*, pagrindinis veikėjas jaunas advokatas Galipas leidžiasi klajoti po Stambulą – miestą labirintą. Čia jis ieško jį netikėtai palikusios žmonos Riujos (išstisęs dienas ji namuose skaitydavo detektyvus) ir garsaus žurnalisto Dželialio, pas kurį galbūt slepiasi Riuja. Klajodamas po Stambulo gatves, klausydamasis sutiktų žmonių pasakojamų istorijų, suradęs vieną iš daugybės slaptų Dželialio butų ir ėmęs skaityti čia rastus jo straipsnius, interviu, knygas, Galipas panyra į asmeninės ir kolektyvinės atminties, tapatybės ir būties paslaptis.

Prasidėjęs kaip fabulinis pasakojimas, šis romanas greitai virsta rytietišku nefabuliniu pasakojimu. Viena istorija čia seka po kitos, viena įterpiama į kitą. Kaip teigia ši romaną recenzavęs vertėjas ir literatūros kritikas Laimantas Jonušys, tai „daugiau istorijų, o ne charakterių knyga“¹⁰. Iš tiesų tai postmodernus daugybės istorijų koliažas. Visas sudarytas iš nedidelių dalių, kurių vienos pasakoja apie Galipą, Stambule ieškantį dingusios žmonos Riujos ir pusbrolio žurnalisto Dželialio, o kitos – Dželialio straipsniai apie Stambulo dabartį ir praeitį. (Beje, vardą Rūya, turkiškai reiškiantį „svajonę, sapną“, rašytojas duos ir savo dukrai, gimusiai 1991 m.)

Juodoji knyga yra gan rytietiškas kūrinys, nes plėtoja rytietišką tapatybės ir „kito“ sampratą, rašytojo perimtą iš jį dominančios senosios islamo mistikų sufijų tradicijos. Šiame romane žurnalistas Dželialis viename savo straipsnyje rašo apie tai, kaip didysis XIII a. sufijus Džalalas al Dynas al Rumi ilgai ieškojęs mistinės vienybės to, kurio ieško, ir to, kuris ieško, galiausiai ištarė: „aš – tai jis!“ (p. 289). Sekant šia islamo mistikos tradicija, *Juodojoje knygoje* rutuliojama mintis, kad žmogus tampa savimi tik tapdamas „kitu“. Pagal islamo mistikus, tapimas „kitu“ yra ilgas išorinių ir vidinių ieškojimų kelias. Eidamas šiuo tobulėjimo keliu, per atsizadėjimą, neturtą, per mokinio ir mokytojo santykį, sufijus, suvokęs savojo „aš“ iliuziškumą, siekia patirti „aš“ mirtį ir tapti „kitu“, o ištirpdamas „kitame“, ištirpti ir dieviškoje meilėje¹¹. Nors reikia pastebėti, kad *Juodosios knygos* personažas Galipas ieškodamas „kito“ nepanyra į tas tobulėjimo ir dieviškumo gelmes, kaip kad sufijus. Galipo „kito“ ieškojimas panašus į lengvą, su pasimėgavimu žaidžiamą „metafizinį žaidimą“. Galima pastebėti ir tai, kad šis rytietiškas „aš-kitas“ santykis *Juodojoje knygoje* šiek tiek ironizuojamas parodant, kaip iš religinio šiandien jis virto banalia noro būti kitu atmaina. Kaip Galipui sako sutikta jo bendraklasė Belkis: dabar „žmonės nori gyventi ne savo, o kieno nors kito gyvenimą“ (p. 227). Minėtą rytietišką „aš-kitas“ santykį, irgi kiek supaprastintą, randame ir *Nekaltybės muziejuje*. Pagrindinis jo personažas trisdešimtmetis Kemalio, iš turtingos Stambulo šeimos kilęs įmonės direktorius, palieka iš tokios pat aukštuomenės kilusią savo sužadėtinę Sibelę ir trokšta vienos Fiusunos, neturtingos aštuoniolikmetės – tapdamas jos pasaulio dalimi, jis atranda savo tikrą tapatybę.

Vakaruose žinome kitokią „aš-kitas“ santykio sampratą. Apie ją kaip aktualią mūsų

laikams kalbėjo XX a. dialogo ir fenomenologinė filosofija (pvz., Emmanuelis Lėvinas, Martinas Buberis ir kt.). Vakarietiška „aš-kitas“ santykio samprata yra išaugusi iš Biblijos, nuo seno pabrėžusios asmens vertę. Plėtodami biblinę mintį, minėti filosofai teigė, kad „aš“ tampa savimi įeidamas į santykį su „kitu“, tokį santykį, kuriame „kitam“ leidžiama būti „kitu“, nesiekiant „kito“ padaryti „aš“. Tai meilės santykis, tikro gyvenimiško dialogo ir supratingo sambūvio pagrindas. Ši „aš-kitas“ samprata skiriasi nuo *Juodojoje knygoje* plėtojamų rytietiškos, sakytum, nedialoginės sampratos. Kaip teigia apie šį vakariečiui nelengvą romaną recenziją rašęs religijotyrininkas Gintaras Beresnevičius, „identifikacijos paieškos“ čia yra grynai „turkiška realija“¹². Ši knyga iš tiesų yra, pasak literatūrologo Manfredo Žvirgždo, „pikantiškas patiekalas“, „kiek neįprastas vakarietiškam literatūriniam skoniui“¹³. Tai viena sunkiausių iš visų Pamuko parašytų knygų. Bent jau tų, kurias turime lietuviškai. Šiek tiek chaotiška. Ir su rytietiška ezoterika. O dar taip tankiai suglaustomis raidėmis ir eilutėmis išleista lietuviškai.

Juodoji knyga yra daugiaprasmiškas romanas, kuriame yra dar vienas prasmės sluoksnis, galįs būti kiek lengviau suvokiamas Vakarų skaitytojui. Kai advokatas Galipas, ieškodamas žmonos Riujos ir pusbrolio žurnalisto Dželialio, ima skaityti šio straipsnius, viename jų randa parašyta apie vėlgi šiek tiek ezoterišką dalyką – hurufitus, XIV a. Irane atsiradusią islamo kryptį, teigusią, kad regimojo pasaulio daiktai nurodo į neregimą būties paslaptį, kad žmonių veido bruožuose paslėptos arabiškos raidės byloja apie tikrą žmogaus savastį ir kt. Perskaitęs Dželialio straipsnį, tokių slaptų ženklų – nuorodų į „tą tikrą tiesą“ (p. 240), į „paslėptą kitą prasmę“ (p. 244) – Galipas ima ieškoti Stambulo žmonių veiduose ir kasdienių daiktų detalėse. Taip jis suvokia artėjęs prie užmirštos būties paslapties, ne į aiškumą, kur ją rasti, bet į tamsą, t. y. į begalinę paslaptį, atsiveriančią prieš jo akis. Vienas pasipiktinęs Dželialio straipsnių skaitytojas Galipui, prisistačiusiam kaip Dželialis, telefonu sako: „tu privertei mus metų metais eiti“ paskui paslaptį (p. 426) – šiais laikais, kai „niekas jau nenori tikėti, kad pasaulyje yra paslaptis, kurios neįmanoma įminti“ (p. 428). Apie šią būties paslaptį pasakoja ir romanas *Mano vardas Raudona*. Čia toji slėpiningoji būtis yra liepsnojanti Raudona, personifikuota ir prabylanti: „Aš esu visur! Patikėkite, nuo manęs prasideda gyvenimas ir viskas vėlei grįžta į mane“ (p. 258).

Juodoji knyga ir yra vertinga tuo, kad kalba apie šiandien nemadingus, t. y. metafizinius dalykus – apie žemišką regimybę grindžiančią būties paslaptį. Kalba apie tai mūsų sekuliariai visuomenei, praradusiai transcendencijos ir būties slėpiningumo jausmą. Bet šį jausmą praranda ir Rytų visuomenė, kaip *Juodojoje knygoje* parodo turkų rašytojas.

Ši būties paslapties, „kito“ temas gvildenantį romaną galima vadinti filosofiniu romanu. Tokie yra ir kiti rašytojo kūriniai, parašyti su jo kūrybinei *esprit* būdinga metafizine jausena ir mąstysena, kurią jame pažadino gimtojo Stambulo liūdesys, o ne šeima, buvusi abejinga religijai, kaip rašoma autobiografiniame *Stambule*. Šio rašytojas vadina „kultūriniu musulmonu“, kuriam nesvetima religija – ne kaip išpažinimo, o kaip pažinimo dalykas (pvz., jį domina sufizmas, kurio ordinų veiklą uždraudė Turkijos sumodernintojas Atatürkas, respubliką kūręs kaip pasaulietinę valstybę). Apie islamo religiją kaip jo gimtosios šalies istorijos ir kultūros dalį savo knygoje rašytojas kalba su pagarba, o kartais kritika (pvz., romane *Mano vardas Raudona* parodo, kaip Korano kanonai neleido XVI a. Stambulo miniatiūriniams

perimti itališko portreto meno). O kartais apie islamo tradiciją pasako ir prieštaringu dalykų, kurie papiktina musulmonus. Pavyzdžiui, *Juodojoje knygoje* Stambulo žurnalistas Dželialis teigia, kad XIII a. islamo mistikos srovės sufizmo pradininkas Džalalas al Dynas al Rumi turėjo homoseksualių santykių su savo mylimiausiu mokiniu, klajojančiu dervišu Šemsi Tebrizi, kad Rumi parašyta knyga *Mesnevi* yra plagiatas ir kt.

Tokius daugiaprasmius kūrinius italų rašytojas ir filosofas Umberto Eco 1962 m. išleistame veikale *Atviras kūrinys* iškėlė kaip šiuolaikinio didžiojo romano meno siekiamybę ir pavadino „atvirais kūriniais“, atskirdamas juos nuo žemesnės meninės vertės vienaprasmių ir vienasluoksnių „uždarų kūrinių“¹⁴. Vis dėlto *Juodąją knygą* Vakarų skaitytojui šiek tiek uždaroku romanu daro jos sunki kalba, srūvanti kažkur tarp šviesaus aiškumo ir tamsaus neaiškumo. Tai lyg pasakojimo alchemija, paprastus žodžius paverčianti nepaprastu sudėtingu rytietišku kalbėjimu, kuri gerai perteikia vertėjos Galinos Miškinienės lietuviškas vertimas – pradėjęs skaityti romaną iškart supranti, kaip nelengva jį buvo versti. Gal ir dėl to ši vertėja daugiau nebegrižo prie turkų nobelisto.

Šiam ankstyvajam rašytojo romanui būdingas dar vienas bruožas, kuris paskui taps ir kitų jo kūrinių svarbiu elementu. Jį nusakysiu dviem XX a. estetikos kategorijomis: tai „meno kūrinio estetiškas vertingumas“ ir jo „socialinis prasmingumas“¹⁵. Galima sakyti, kad *Juodoji knyga* su savo rytietišku stiliumi ir forma turi tam tikrą estetinį vertingumą, o leisdama pažinti turkišką tikrovę, turi dar ir socialinį prasmingumą. Atrodo, pradėjęs gan rytietišku romanu, kitais savo kūriniais rašytojas ėmė ieškoti kitokių, vakarietiškesnių raiškos būdų, kurie jo gimtąją Turkiją padarytų prieinamesnę Vakarų skaitytojui.

Nuo užmiršto į atrastą Stambulą

Toks vakarietiškesnis yra vienas naujesnių Pamuko romanų *Nekaltybės muziejus*. Parašytas sekant prustišku pasakojimo būdu. Apie gimtąjį Stambulą XX a. antroje pusėje. Kaip nurodoma romano pabaigoje, jį rašytojas rašė 2001–2002 ir 2003–2008 metais. Tuo pačiu lėtuju rašymu, mėgdamasis vienatve ir kūryba. Per tuos ilgus metus dar štai kas įvyko: 2002 m. mirė tėvas, svarbų vaidmenį rašytojo gyvenime suvaidinęs žmogus. Mėgęs literatūrą, turėjęs didelę biblioteką, kurią atras sūnus Orhanas, kaip ir tėvas, jų techniškoje šeimoje domėjęsis menu. Ir dar: prieš tampant Nobelio nominantu, kaip minėta, už pasisakymus spaudoje apie šalies istoriją rašytojui iškelta baudžiamoji byla. Na, o pertraukoje, padarytoje berašant *Nekaltybės muziejų*, baigtas ir išleistas autobiografinis *Stambulas*. Kaip prisimena rašytojas, tikra laimė, kad Nobelį pelnė tada, kai dirbo prie *Nekaltybės muziejaus* – nereikėjo sukti galvos, ką daryti toliau, gavus šią premiją¹⁶.

Lėta, ilga ir kantri yra ir meilė, apie kurią pasakoja šis romanas. Ji netikėtai prasidėjo 1975 m. Stambule, kai turtingas ir vakarietiška modernus trisdešimtmetis Kemalis pamilo aštuoniolikmetę pusseserę Fiusuną, kilusią iš paprastos turkų šeimos. Užsitraukdamas Stambulo buržua panieką, jis palieka tokią pačią kaip jis modernią sužadėtinę Sibelę, studijavusią Sorbonoje, ir, dar daug ką prarasdamas, „įklimpsta“ į meilę paprastai Fiusunai. Kaip turtingas giminaitis ir globėjas jis beveik kas vakarą ją lanko jos tėvų namuose, kur ji gyvena ne tik su jais, bet ir su savo vyru, kino scenaristu

storuliu Feridunu, už kurio ištekėjo tėvo Tariko sumanymu, netrukus po Kemalio ir Sibelės sužadėtuvių puotos, surengtos prabangiame *Hilton* viešbutyje – išsižeidusi, kad Kemalis iškart nepaliko Sibelės. Negalėdamas mylėtis, kaip jų meilės pradžioje, su ištekėjusia Fiusuna, per tuos aštuonių metų vakarus, praleistus jos šeimos namuose, jis grimzdo į meilę, kuri buvo daugiau už mylėjimąsi, meilę, kuri buvo savin įtraukianti galinga ir nesuvokiama paslaptis.

Štai kodėl Kemalis pradėjo kolekcionuoti su Fiusuna praleistas valandas menančius daiktus (pvz., puodelį, laikrodį, cigarečių nuorūkas, kino bilietėlius ir kt.). Jie jam teikė paguodą, bylodami apie kasdienybės grožį ir joje patirtas laimės akimirkas. Tai kitoks santykis su daiktais, nei matė būdamas su Sibebe, kai ši su draugėm krizeno iš motinos spintoje rastų senų daiktų (p. 230). Na, o 2012 m. balandžio 28 d. rašytojas atidarė ir tikrą muziejų, name, kurį pats nupirko vargingame istoriniame Čukurdžumos rajone, kur romane gyveno Fiusunos šeima. Suremontavus šį namą ir įrengus 83 vitrinas, kiek knygoje skyrelių, čia eksponuojami daiktai įamžina *Nekaltybės muziejuje* aprašytą XX a. antros pusės Stambulo istorinę epochą. Įamžina tai, ką mylėdamas Fiusuną suprato Kemalis: kad „staigus praturtėjimas ir turtų įpareigotas „europietiškas“ gyvenimo būdas mane buvo tarytum atitolinę nuo esminių gyvenimo dalykų“ (p. 258). Kad mylėdamas Fiusuną jis ėjo į kažkada dingusią savo „gyvenimo šerdį“ (p. 258). Kad ši meilė mokė jį girdėti kaip skamba „lėtai slenkančių mūsų gyvenimų kukli melodija“ (p. 395). Galbūt norėdamas, kad į šias būtis ir meilės paslaptis atkreiptų dėmesį, romaną rašytojas dedikavo dukrai Rıza'ı. Jai dedikuos ir *Mano vardas Raudona*, irgi kalbantį apie meilę, būtį ir Turkijos istoriją.

Nekaltybės muziejus taip pat daugiaprasmiškas. Tai atviras kūrinys, priklausąs didžiajam romano menui. Jame papasakota Kemalio meilės Sibebei ir Fiusunai istorija gali būti interpretuojama kaip Kemalio meilės dviem skirtingiems gyvenimo būdams – moderniam ir tradiciniam – istorija. Skaitydamas šį meilės romaną, kartu skaitai lyg socialinį romaną apie modernių turtingųjų ir paprastų turkų gyvenimo papročius. Pagrindinė tema – nekaltybės tabu ir kaip į jį žiūrėjo Stambulo buržua ir tradicinės šeimos. Ir dar daug ką apie Stambulą čia papasakoja rašytojas. Apie jo parduotuves ir restoranus, religinę Aukojimo šventę, vasaros kino teatrus, sodus, turkų kino pramonę ir jos produkciją kontroliavusį Cenzūros komitetą ir kt. Ir Nobelį rašytojas gavo už tai, kad, kaip pažymima Švedijos Akademijos pareiškimė, „ieškodamas savo gimtojo miesto (Stambulo) melancholiškos sielos, atrado naujus kultūrų susidūrimo ir persiklojimo simbolius“¹⁷. *Nekaltybės muziejuje* tų dviejų kultūrų – vakarietiškos ir rytietiškos – susidūrimą ir persiklojimą Stambule rašytojas vaizduoja tokiu būdu, kurlink juda šiuolaikinė didžioji literatūra: fikciją priartindamas prie tikrovės, tikrovę perkeldamas į literatūros kūrinį. Taip, kad romanas turėtų minėtą estetinį vertingumą ir socialinį prasmingumą, t. y. estetinę ir pažintinę vertę.

Didelę dalį pažintinio elemento čia sudaro į prustišką panaši introspekcija. Lyg būtų per didinamąjį stiklą tyrinėjamas vakariečių vertinamas, o rytiečių nuvertinamas žmogaus vidinis „aš“, jo racionalūs ir iracionalūs išgyvenimai. Tie Kemalio savianalizės epizodai, kaip ir kitkas šiame romane, plėtojama savita kalba, kuri gula į ilgus, supratimo ir tikrovės gelmėn besiskverbiančius sakinius. Šiuos žodžių ir minčių vėrinius lietuviškai gerai perteikia didžio meistro nepabūgusi imtis jauna vertėja Justina Pilkauskaitė.

Skaitydamas storąjį *Nekaltybės muziejų* bene labiausiai junti rašytojo meninei kalbai būdingą žodingumą, kuris gal kiek erzina ar ima kelti nuobodulį. Tai galbūt yra ne vien šio turkų autoriaus, bet ir turkų kalbos savybė, nebūdinga, tarkim, preciziškai anglų kalbai. Ir vis dėlto kantriai perskaitęs visą *Nekaltybės muziejų*, pajunti ne nusivylimą žodžių gausybe, o nuostabą savita literatūrine kalba tarsi panoraminį vaizdą išskleisti ištisą Stambulo istorinę epochą su turkiško identiteto, meilės ir būties slėpiniais.

Šio romano skaitymas mus perkelia į laiką, kuris šiandien yra vis labiau užmirštas – į lėtąjį laiką, kuriame gyvena Pamukas, kai kuria knygas. Jo žodžiai „Aš esu lėtas rašytojas“¹⁸ byloja apie nemadingą jo gyvenimo ir kūrybos būdą. Lyg ne pagal dabartinio vadinamojo informacijos amžiaus dvasią, kuri aukštindama greitį, žmogų daro akimirkos tironijos, naujovių, chaotiškos smulkmės ir supaprastinimo vergu¹⁹. Kad šie dar ir greito skaitymo bei greito rašymo laikai bus „intelektualinio skurdumo“ laikai, 1951 m. JAV pasirodžiusioje knygoje *Kopimas į tiesą* užsiminė dabarčiai daug esmingo pasakyti gebėjęs vienuolis Thomas Mertonas (1915–1968), irgi tylos ir lėtojo laiko žmogus²⁰.

Miesto ir žmogaus istorija

Apie Turkijos ir paties rašytojo dabartį ir praeitį įdomiai pasakoja savito žanro, t. y. memuarų ir meninės eseistikos knyga *Stambulas: prisiminimai ir miestas*. Tai 2002–2003 m. rašyta knyga, dedikuota tėvui Gьndьzui Pamukui (1925–2002). Tėvo mirtis, skyrybos, profesinės problemos – toks buvo laikas, kai Orhanas Pamukas rašė šią knygą. Darbas prie jos, kaip viename interviu jis sako, padėjo išverti tą nelengvą metą. Ši aukšto lygio memuarų knyga ypatinga tuo, kad pasakodamas apie save ir savo šeimą, rašytojas čia pasakoja ir apie Stambulą bei jo istoriją – respublikinę ir osmanišką.

Stambule pateikiama daug įdomių specifiškai turkiškų realijų, kurios mums padeda geriau pažinti ne tik rašytojo asmenybę, bet ir jo kūrybą. Pavyzdžiui, čia pasakojama apie tai, kaip Pamukų šeima gyveno turtingųjų Nišantašo rajone jų giminei priklausiusiame daugiabučiame. Tokie giminės apartamentai yra turkiška realija, apie kurią rašoma ir *Nekaltybės muziejuje*, ir *Juodojoje knygoje*. *Stambule* rašytojas prisimena įprastinius tėvų kivirčius, po kurių tėvas, o kartais ir motina, išeidavę iš namų. Panašiai kaip *Juodojoje knygoje* Galipo žmonos Riujos dingimas, taip vaikystėje tėvų dingimai „manęs neliūdino: jie gelbėjo nuo kasdienio gyvenimo rutinos [...] ir perkeldavo į kitą pasaulį“ (p. 113). *Stambule* rašytojas prisimena senelį, praturtėjusį iš geležinkelių tiesimo. Močiutę, kuri retai iš namų išeidama dienas leisdavo daiktų perpildytoje svetainėje, nurodinėdama tarnams. Šioje atsiminimų knygoje rašytojas pasakoja ir apie vyresnįjį brolių Ševketą, kuris, baigęs JAV Jeilio universitetą, tapo ekonomikos profesoriumi. Pasakoja apie judviejų peštynes vaikystėje, į kurias Stambulo šeimose buvo žiūrima kaip į naudingą reiškinį. Tokių brolių santykį matome ir romane *Mano vardas Raudona*.

Ši knyga mus nukelia ne į turistinį Stambulą, o į tokį, kokio turistai gal ir nepamatys. Ją skaitydamas vaikštai po praėjusių dešimtmečių apleistas miesto gatves ir senuosius rajonus, po vietas, kurios mena kažkada didingą buvusią Osmanų civilizaciją, kuri išnyko, palikdama daugybę griuvėsių. Miestiečių sąmonėn įrašydama suvokimą, kad palyginti su anais laikais, „mes esame sugniuždyti ir provincialūs palūžę vargšai“

(p. 76). *Stambule* rašytojas paaiškina, kodėl savo knygoje kalba apie buvusią Osmanų imperiją. Tai praeitis, kurią iš turkų sąmonės bandė ištrinti Turkijos Respublikos įkūrėjas Mustafa Kemal Atatürk, savo reformomis šalį kūręs kaip modernią valstybę, atsiribojusią nuo islamiškos osmanų praeities. Kaip viename interviu sako Pamukas, „osmanų periodas naujaisiais laikais buvo nutylimas. Turkai norėjo save matyti turkais, o ne Osmanų imperijos palikuonimis“²¹.

Daug įdomaus *Stambule* pasakoma ir apie ypatingą šio miesto atmosferą – liūdesį, išsismelkusį į gatves, pastatus ir žmonių sielas. Tai, ką šiuose memuaruose rašytojas papasakoja apie Stambulo liūdesio kultūrinės bei religines šaknis, padeda suprasti ir kitas jo knygas, kuriose gal ne taip tiesiogiai, bet irgi kalbama apie šį ypatingą jausmą.

Kaip teigia autorius, Stambulo liūdesį turkų kalba įvardija senu, iš arabų kalbos kilusiu žodžiu *hüzün*. Šį žodį jau randame Korane, kur jis reiškia „jausmą, kylantį iš sunkaus dvasinio skausmo dėl patirtos netekties“ (p. 125). Rašytojas mini, kokiomis religinėmis reikšmėmis *hüzün* papildė senieji islamo filosofai ir sufizmo mistikai. Mini apie *hüzün* ištistus šimtmečius dainavusią senąją turkų poeziją ir muziką. Mini, kad šį liūdesį buvo linkusi atmesti moderni pasaulietiška respublika. Štai kodėl – norėdamas atgaivinti užmirštus žodžius ir patyrimus – apie šį *hüzün* kaip apie neatsiejamą Stambulo sukrečiančio grožio dalį, kaip apie ypatingą metafizinį ir religinį jausmą savo knygoje kalba Pamukas. Pats džiaugdamasis, kad jį patyrė jau vaikystėje: šis patyrimas atvėrė duris į palaimingą vienetę, lavino vaizduotę, supratimą apie žmogų ir gyvenimą. Toks rašytojo kalbėjimas apie liūdesį, pažadinantį tikrą kūrybinę *esprit* su jos metafizine jausena, iškyla kaip kontrastas hedonistiškiems Vakarams, nebemokantiems tikrai išgyventi liūdesio, kultivuojančioms smagią pramogų kultūrą ir į liūdesį žiūrintiems kaip į patologinę būseną.

Autobiografinis *Stambulas* vertingas ir tuo, kad jame panaudota daugybė pasakojimą iliustruojančių nespaltotų nuotraukų. Jos fotografuotos kelių žmonių: seno Stambulo fotografo Ara'os Gьlero, paties Pamuko ir jo tėvo, Stambulo spaudos fotografų Selahattino Gizo, Hilmio Şahenko ir kt. Nors ir darytos kelių žmonių, jos gražiai papildė viena kitą. Įvairiais vaizdais perteikdamos ne tik rašytojo asmeninio gyvenimo akimirkas, bet ir buvusį Stambulo grožį, persiklojantį su prarasties ir liūdesio ženklais („viskas, netgi pastatai, čia dvelkia religingu mistiniu kuklumu ir nuolankumu“ (p. 465)). Pasitelkiant apie nespaltotos fotografijos meną savo paskutinėje knygoje rašiusį Rolandą Barthesą (1915–1980), norisi pastebėti, kad būtent nespaltotos fotografijos ne tik perteikia tikrovės apčiuopiamybę, bet ir kažką daugiau nei iš pirmo žvilgsnio matyti. Tokios geromis vadinamos nuotraukos leidžia objektui kalbėti pačiam, leidžia pamatyti apie laiką ir gyvenimą bylojančią paprastą ir „galbūt tikrąją metafiziką“²². Žvelgdamas į išties geras nespaltotas Stambulo fotografijas, imi justai gelminę šio miesto būtį ir iš jos kylantį grožį, spinduliuojantį metafiziniu liūdesiu, skaudžia ir nesugražinama laiko praeinamybe. Tokia yra šio miesto dvasia, kurios tikriausiai neturi Vakarų metropoliai Londonas ir Niujorkas.

Apie šį liūdną senąją Stambulą, galbūt visai neplanuotai, Pamukas parašė pačiu laiku ir šia knyga gal net kažkiek prisidėjo prie to, kad 2006 m. jo gimtasis miestas būtų paskelbtas 2010-ųjų Europos kultūros sostine. Ši jo knyga ne vienam leido atrasti Stambulą kaip ypatingos istorijos ir kultūros miestą, kurio istorinis centras, kaip žinia, yra UNESCO saugomas pasaulio kultūros paveldo objektas.

Šiandienos žmogui, norinčiam greitų ir lengvų rezultatų, *Stambulą* verta perskaityti dar ir dėl to, kad pamatyti, kokią ilgą ir lėtą kelią Pamukas nuėjo, kol tapo garsiu pasaulio rašytoju. Ši autobiografija pasakoja, kaip, vaikystėje atradęs malonumą piešti, jis svajojo tapti dailininku. Ir iki dvidešimt dvejų metų šio tikslo link ėjo tobulindamas savo gebėjimus (pvz., pagal Stambulo fotografijas piešė eskizus, kopijavo osmanų miniatiūras ir kt.). Baigęs amerikietišką Stambulo *Robert* koledžą, nusprendė pasirinkti dailei artimą specialybę – architektūrą. Ir dvejus metus ją studijavo Stambulo Technikos universitete.

Šiuose memuaruose su jam būdingu žmogišku jautrumu rašytojas pasakoja, kas vyko jo viduje ir šeimoje, kai jis nusprendė mesti architektūrą. Prisimindamas ginčus su motina dėl jo ateities, jis mums leidžia pažinti, kaip anuomet Turkijoje buvo žiūrima į menininkus. Mėgusi nurodinėti motina aiškino: „Jeigu netapsi architektu arba nesukursi pelningo verslo, suprask, sūnau, tapsi toks pat kaip visi tie kompleksuoti nelaimingi turkų dailininkai, besitikintys išmaldos iš turtuolių ir valdžios. Tu pats kuo puikiausiai suvoki, kad šioje šalyje neįmanoma išgyventi iš meno“ (p. 478). Rašytojas prisimena, kaip slampinėdavo Stambulo gatvėmis mąstydamas apie savo dvasinį skausmą ir suaugusiųjų veidmainystes, leisdamas savo išgyvenimams susiliesti su miesto vaizdais. Ši autobiografinė knyga baigiasi lemtingu apsisprendimu: „Nebūsiu dailininkas, – pasakiau. – Aš būsiu rašytojas“ (p. 482).

Bet kol juo tapo, dar baigė žurnalistikos studijas Stambulo universitete. O paskui iki trisdešimties gyveno kaip atsiskyrėlis, išlaikomas tėvų, ir pasirinktoje vienvėje kantriai ir atkakliai rašė. Kol parašė romaną, vertą būti išspausdintą. Tai buvo 1982 m. Stambule išleista šeimos saga *Cevdet Bey ve Oğullari (Ponas Dževdetas ir jo sūnūs)*. Ilgas, lėtas ir kantrus darbas Pamuką ilgainiui padarė didžiu pasaulio rašytoju. Ir gal dėl to, kad būtent taip dirbo, jis netapo nelaimingu, išmaldos iš valdžios prašančiu turkų menininku. Veikiau priešingai, kai 1998 m. Turkijos vyriausybė norėjo jam suteikti „Valstybės menininko“ apdovanojimą, rašytojas jo atsisakė, nenorėdamas tapti valdančiųjų įrankiu.

Gilyn į užmirštą istoriškumą

Bet dailininko talentas garsiu tapusiame rašytojume nemirė. Šį talentą Pamukas pasitelkė iliustruotam *Stambului* sukurti, Nekaltybės muziejui įkurti ir parašyti *Mano vardas Raudona* – vieną geriausių savo romanų, pasakojančių apie XVI a. Stambulo miniatiūrininkus. Ši knyga rašyta net septynerius metus – 1990–1992, 1994–1998 m., kaip nurodoma jos pabaigoje. Pamukas nebūtų parašęs šio intelektualaus detektyvo, jei nebūtų gerai išmanęs osmanų miniatiūrų meno, jų senovinių rankraščių ir iliustracijų.

Romanas parašytas jau pasitelkus realistinę vakarietišką vaizduotę. Jame nėra *Juodajai knygai* būdingos rytietiškos alchemijos ir ezoterikos. Jo pasakojimas daugiabalsis, skyrelis po skyrelio čia pasakoja daugybę personažų ir netgi personifikuota Raudona, padirbta aukso moneta, medis, šuo ir kt. Ne kiekvienam rašytojui pavyksta taip tikroviškai atkurti istorinę tikrovę, o personažus pavaizduoti su dideliu žmogišku jautrumu. Kaip kiti rašytojo romanai, taip ir *Mano vardas Raudona* turi ne tik estetinį vertingumą, bet ir socialinį prasmingumą. Šįkart leidžiantį pažinti senąją osmanų kultūrą ir istoriją.

Modernumo ir tradicijų, europeizacijos ir rytietiškumo konfliktas yra ne tik dabartinės Turkijos bruožas. Jį matome buvus ir senovės Osmanų valstybėje. Romane *Mano vardas Raudona* XVI a. Stambulo menininkų sąmonėje varžosi du siekiai: viena vertus, noras tapti moderniai europietiškais, kita vertus, išsaugoti savo rytietišką tradicijas. Pasakodamas apie kelias 1591 m. Stambulo žiemos dienas ir kelis talentingus sultono dirbtuvių dailininkus, rašytojas supažindina su osmanų meno savitumais, parodo, kuo šis skyrėsi nuo Vakarų meno, jau tuomet keliavusio į Rytus. Stambulo miniatiūrininkai, iliustruodami knygas, pagal Rytų meno taisykles pasaulį turi vaizduoti ne iš žmogaus, bet iš Alacho matymo perspektyvos. Tuo tarpu iš meno istorijos žinome, kad itališkas renesanso menas, apie jį, ateinantį į Stambulą, pasakojama romane, pasitelkęs naujus mokslų (matematikos ir anatomijos) laimėjimus, atrado perspektyvos dėsnį ir pradėjo piešti žmonių portretus. Paveikslas čia tapo tikrovės veidrodžiu, įamžinančiu regimąjį pasaulį ir žmogaus „aš“, jo sielą ir asmenybę²³. Kaip parodoma romane *Mano vardas Raudona*, kitokie yra osmanų meno principai. Nors ir gyvena rytietiškai turtingoje daiktiškoje tikrovėje, kai piešia miniatiūras, osmanų menininkas turi nusigręžti nuo tikrovės ir pamiršti savąjį „aš“.

Sultonui panorėjus, kad islamo tūkstantmečio proga europiečių stiliumi būtų nupieštas jo galybę aukštinąs portretas, keli talentingiausi rūmų dirbtuvių miniatiūrininkai paskiriami slapta rengti šią knygą. O jiems vadovauti turi Eništė, jau pabuvojęs Venecijoje ir susižavėjęs italų paveikslais. Bedirbant prie slaptos sultono knygos, tarp miniatiūrininkų kyla intrigos, vieniems norint perimti italų stilių, o kitiems – bijant tai daryti. Pasakojant apie du neplanuotus nužudymus, romanui suteikiama intriguojančio detektyvo elementų. Detektyvinė mįslė, pasitelkus retardaciją, lėtai plėtojama iki romano pabaigos vis gilinantis į miniatiūrininkų kūrybines dramas ir į jų sudėtingą žmogišką prigimtį.

Perskaitęs šį romaną pasijunti lyg būtum išklauses gerą Rytų meno kursą, papasakotą šiltai ir jautriai, tikroviškai ir esmingai. Visiems rašytojo kūriniais būdingas šis intelektualumas. Vienuose – ezoteriškas, kituose – aiškesnis. Pateikiamas taip, kad pritraukia nemažą ir turkų, ir Vakarų skaitytojų ratą. Ir Lietuvoje šis rašytojas skaitomas ir mėgstamas. Jo knygos, išverstos jaunos talentingos vertėjos Justinos Pilkauskaitės, yra įtraukiamos į metų geriausių verstinių knygų sąrašus. O autobiografinis *Stambulas* skaitytojų balsavimu pelnė 2009 Metų geriausios verstinės knygos titulą.

Intelektualų idėjų romaną *Mano vardas Raudona* patraukliu daro jame plėtojama meilės istorija. Pasakojanti apie tai, kaip po dvylikos metų, praleistų Persijoje tarnaujant pašų raštininku, į Stambulą grįžta kilnus ir drąsus trisdešimt šešerių Kara, kurį tetėnas Eništė pakvietė padėti rengti slaptą knygą sultonui pašlovinti. Dar prieš išvykdamas į Persiją Kara pamilo tetėno Eništės dukterį Šekiurę, bet šis tuomet juos išskyrė. Vėl išvydęs Šekiurę, Kara pajunta įsiliepsnojant meilę. Ir nusprendžia ją vesti – dabar jau motiną su dviem sūnumis, kurios vyras keleri metai negrįžta iš karo, o gal net yra žuvęs. Bet pirmiausia Kara turi įminti žudiko mįslę.

Ši meilės istorija rutuliojasi kiek kitaip, nei Kemalio ir Fiusunos meilė *Nekaltybės muziejuje*. Tai meilė ne kaip paslapties trauka (tik šiek tiek šio elemento čia esama), o veikiau kaip apgalvota „šachmatų partija“, kur už jausmus svarbesnis pragmatiškas apskaičiavimas. Gan rytietiška Šekiurė, apsikri, gruboka ir išdidi, savo meilę Karai

puikiai geba reikšti dar ir apsimetinėjimo kalba, po kitką sakančiais žodžiais slėpdama tikruosius jausmus. Ir vis dėlto Kara supranta tokią Šekiurės meilės kalbą. Įveikęs visas jos iškeltas apgalvotas sąlygas, jis veda mylimąją ir, suradęs žudiką, gauna jos leidimą su ja mylėtis. Bet net ir tada, kai, regis, gavo viską, ko troško, Kara jaučiasi taip ir nepasiekęs meilės ir būties pilnatvės. Kaip paskutiniame skyrelyje prisimindama pasakoja Šekiurė, „net svaigiausiomis mylėjimosi akimirkomis“ jos vyru tapęs Kara būdavo liūdnas ir iki pat mirties po dvidešimt šešerių vedybinio gyvenimo metų nesijautė laimingas (p. 562-563). Galbūt šis Karos liūdesys irgi buvo *hüzün* – ilgesys to kažko, ko, ribojamas žemiškų aplinkybių, šioje egzistencijoje žmogus negali pasiekti.

Gal todėl, kad turkų rašytojas kalba apie metafizinį liūdesį, gal todėl, kad į jį panyra jo personažai, jo romanai nėra lengvi ir smagūs. Bet juose šiek tiek yra to šiandien mėgstamo *entertainment* (linksmos pramogos) elemento. Labai saikingai. Ir kažkaip kitaip. Ne pagal šių laikų madą. Taip, kad kūrinių literatūrinę tikrovę nušviestų gal net metafizinė šviesa. Ir tai dar vienas atviro kūrinių bruožas.

Taigi dar yra tokių retų rašytojų. Lyg ne iš dabarties intelektualinio ir dvasinio skurdumo, greitį aukštinančių hedonistinių ir vartotojiškų laikų. Šis turkų autorius žavi jam dovanota galinga kūrybine *esprit*, žavi ilgai ir kantriai brandintais intelektualiniais ir dvasiniais turtais, kuriais dosniai dalijasi savo storuose atviruose kūriniuose su jų skaitytojais. Juos perkeldamas į lėto ir ilgo skaitymo tylą ir vienatvę, kurioje kviečia išiklausyti į personažų pamažu slenkančių gyvenimų kuklią melodiją. Kviečia pamatyti jo gimtojo Stambulo kultūrą ir istoriją, kitonišką būtį su jos metafiziniu liūdesiu ir ypatingu grožiu. Štai ką suteikia šio rašytojo storų knygų lėtas skaitymas. Jei tik ryžtamasi skaityti. Tai yra būti ne pagal laikmečio madą, kuri, kaip pastebima, neskaitantį žmogų iškelia kaip savaime suprantamą normą. Bet gal kada įvykus kokiam gyvenimo netikėtumui, kaip nutinka Orhano Pamuko personažams, šis normalus neskaitantis hedonistinės ir vartotojiškos visuomenės greitas žmogus ims ir atsivers šio rašytojo lėtą knygą ir, pradėjęs ją skaityti, išvys atsiveriant kitoniškos būties paveikslą, kurio traukai nebegalės atsispirti. □

¹ Orhan Pamuk, „Nobel Lecture: My Father’s Suitcase“, 2006-12-07, in: *The Official Web Site of the Nobel Prize*, in: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/2006/pamuk-lecture, (2013-04-02).

² „In conversation: Orhan Pamuk and Carol Becker“, in: *The Brooklyn Rail: Critical Perspectives on Arts, Politics, and Culture*, 2008, Nr. 2, in: <http://www.brooklynrail.org/2008/02/express/orhan-pamuk-with-carol-becker>, (2013-03-28).

³ Žr. „2006 metų Nobelio literatūros premiją laimėjo turkų rašytojas Orhanas Pamukas“, in: *Lietuvos aidas*, 2006-10-14, priedas „Naujausios žinios“, p. 1; „Premija atiteko tėvynėje persekiotam turkui“, in: *Lietuvos rytas*, 2006-10-13, p. 8; Rasa Gečaitė, „Nobeliškas antausis“, in: *Atgimimas*, 2006-10-20-26, Nr. 39, p. 14-15; „Nobelio literatūros premija atiteko turkų rašytojui“, in: *XXI amžius*, 2006-10-18, p. 1; „Orhanas Pamukas – Nobelio premijos laureatas“, parengė Elena Žukauskaitė, in:

Nemunas, 2006-10-19-25, Nr. 36, p. 11; Renata Baltrušaitytė, „Rašytojas, disidentas, kovotojas dėl žodžio laisvės“, in: *Veidas*, 2006-10-19, Nr. 42, p. 78; Palmyra Krupenkaitė, „Politinė literatūros premija“, in: *Ekstra*, 2006-12-11-17, Nr. 50, p. 38-40; Liudas Jakimavičius, „Orhanas Pamukas – Nobelistas 2006“, in: *Literatūra ir menas*, 2006-10-02, p. 2.

⁴ Čia trumpai paminėsiu šią bylą, jei skaitytojas tik dabar pradėtų pažinti su šiuo autoriumi. Kaip žinia, 2005 m. vasarį viename Šveicarijos laikraštyje publikuotame interviu Pamukas prabilo apie tai, kad Turkijoje 1915-1923 m. buvo išžudyta daugybė armėnų ir kurdų, ir kad šis istorinis faktas iki šiol nutylimas. Kai šį interviu perspausdino turkų spauda, radikalūs nacionalistai apkaltino rašytoją „turkiškumo įžeidimu“, už kurį pagal Turkijos baudžiamąjį kodeksą grėsė trys metai kalėjimo. Sulaukusi pasaulio politinės ir kultūrinės bendruomenės dėmesio, ši byla buvo nutraukta. Bet rašytojui prilipo „politikos maištininko“ etiketė. Kita vertus, turkų reakcija į jo pasisakymus parodė, kad šalyje nėra gerbiami demokratiški žodžio laisvės principai, o tai reiškia, jog ji dar nėra pasirengusi tapti Europos Sąjungos nare. Tačiau nuo 1952 m. Turkija yra NATO narė.

⁵ „Orhanas Pamukas: Aš už Europą, demokratiją ir nuomonės laisvę“, altinis *Spiegel*, iš vokiečių kalbos vertė Gediminas Sadauskas, in: *bernardinai.lt*, 2008-11-05, in: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2008-11-05-orhanas-pamukas>, (2013-03-25).

⁶ Manfredas Žvirgždas, „Įžeidus turkiškumas ir kiti demonai“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2007, Nr. 1-2, p. 57.

⁷ „Turkish literature“, in: http://en.wikipedia.org/wiki/Turkish_literature, (2013-0-05).

⁸ „Orhan Pamuk: The Art of Fiction“, Interview by Engel Gurrna-Quintana, in: *The Paris Review*, 2005, in: <http://www.theparisreview.org/interviews/5587/the-art-of-fiction-no-187-orhan-pamuk>, (2013-03-27).

⁹ Piro Iyer, „A View of the Bosphorus“, in: *The New York Times*, 2007-09-30, in: <http://www.nytimes.com/2007/09/30/books/review/iyer.html>, (2013-03-28).

¹⁰ Laimantas Jonušys, „Stambulo paslaptys“, in: *Šiaurės Atėnai*, 2005-09-24, p. 9.

¹¹ Antanas Rubšys, *Islamas: religija, kultūra, valstybė*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 2002, p. 69-72.

¹² Gintaras Beresnevičius, „Mikroautobusai ir padišachai“, in: *Literatūra ir menas*, 2005-11-11, p. 4.

¹³ Manfredas Žvirgždas, „Pasakojimas, įžengiantis į veidrodį“, in: *Knygų aidai*, 2007, Nr. 1, p. 1-7.

¹⁴ Umberto Eco, *Atviras kūrinys: Forma ir neapibrėžtumas šiuolaikinėje poetikoje*, iš italų kalbos vertė Inga Tuliševskaitė, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 50.

¹⁵ Jerome Stolnitz, „Estetinė nuostata“, iš anglų kalbos vertė Margarita Pilkienė ir Algirdas Degutis, in: *Estetika - XX amžius: Problemos, teorinės kryptys, konfrontacijos*: Antologija, sudarytojas Antanas Katalynas, t. 1, Vilnius: Mintis, 2009, p. 231, 235.

¹⁶ „A Blank Page Gives Me Freedom: Orhan Pamuk Interviewed by Kevin E. G. Perry“, in: *The Quietus*, 2012-11-25, in: <http://thequietus.com/articles/10733-orhan-pamuk-silent-house-interview>, (2013-0-05).

¹⁷ Žr. http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/literature/laureates/2006, (2013-04-05).

¹⁸ „Politics and Prose: An Interview with Orhan Pamuk“, by Lila Zanganel, in: *Columbia Magazine*, 2007-Summer, in: <http://www.columbia.edu/cu/alumni/Magazine/Summer2007/PoliticsProse.html>, (2013-04-04).

¹⁹ Thomas Hylland Eriksen, *Akimirkos tironija: Greitasis ir lėtasis laikas informacijos amžiuje*, iš norvegų kalbos vertė Eglė Išganaitytė, Vilnius: Tyto alba, 2004, p. 17, 31, 76.

²⁰ Thomas Merton, *Kopimas į tiesą*, iš anglų kalbos vertė Rasa Tuskenytė, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2012, p. 37-38.

²¹ „Stambulas romane žiba naujomis spalvomis“, pokalbis su turkų rašytoju Orhanu Pamuku, parengė Ramūnas Gerbutavičius, in: *Lietuvos rytas*, 2005-08-02, priedas „Mūzų malūnas“, p. 4.

²² Roland Barthes, *Camera lucida: Pastabos apie fotografiją*, iš prancūzų kalbos vertė Agnė Narušytė, Kaunas: Kitos knygos, 2012, p. 28-29, 102.

²³ Ernst Hans Gombrich, *Meno istorija*, iš anglų kalbos vertė Irena Jomantienė, Vilnius: Alma littera, 1995, p. 178, 183, 218, 293.